

OBJAŠNJENJE NAKLADNIČKOG NIZA RECIPE

Knjiga «Čerigajski anđeo» prva je u nakladničkom nizu RECIPE Franjevačke knjižnice Mostar. Od različitih prijedloga za ovaj nakladnički niz uzet je ovaj prof. Pavla Knezovića. U tom imperativu, *uzmi ponovo, prihvati ili zauzvrat uzmi*, knjigu, dar, vjeru, ima i ono značenje skraćenice: *Restauratio Et Continuatio - Illustrium Patrum Exempla*, što u prijevodu znači: *Obnavljanje i nastavljanje primjera slavnih otaca*. Na starim dobrim temeljima produžiti gradnju.

Mi ovom knjigom ponovno u ruke uzimamo dio naše povijesti da bismo je produbljeno nastavili graditi, proučili i ponudili sadašnjosti kao trajnu vrijednost. Franjevačka knjižnica Mostar čuva sva djela i radove naših fratara i svojom obnovom i na ovaj način želi im zahvaliti i odati poštovanje, a njihova djela i pristup svekolikoj stvarnosti kušati vrednovati i živjeti i u vremenu danas.

ISBN 978-9958-9213-3-9

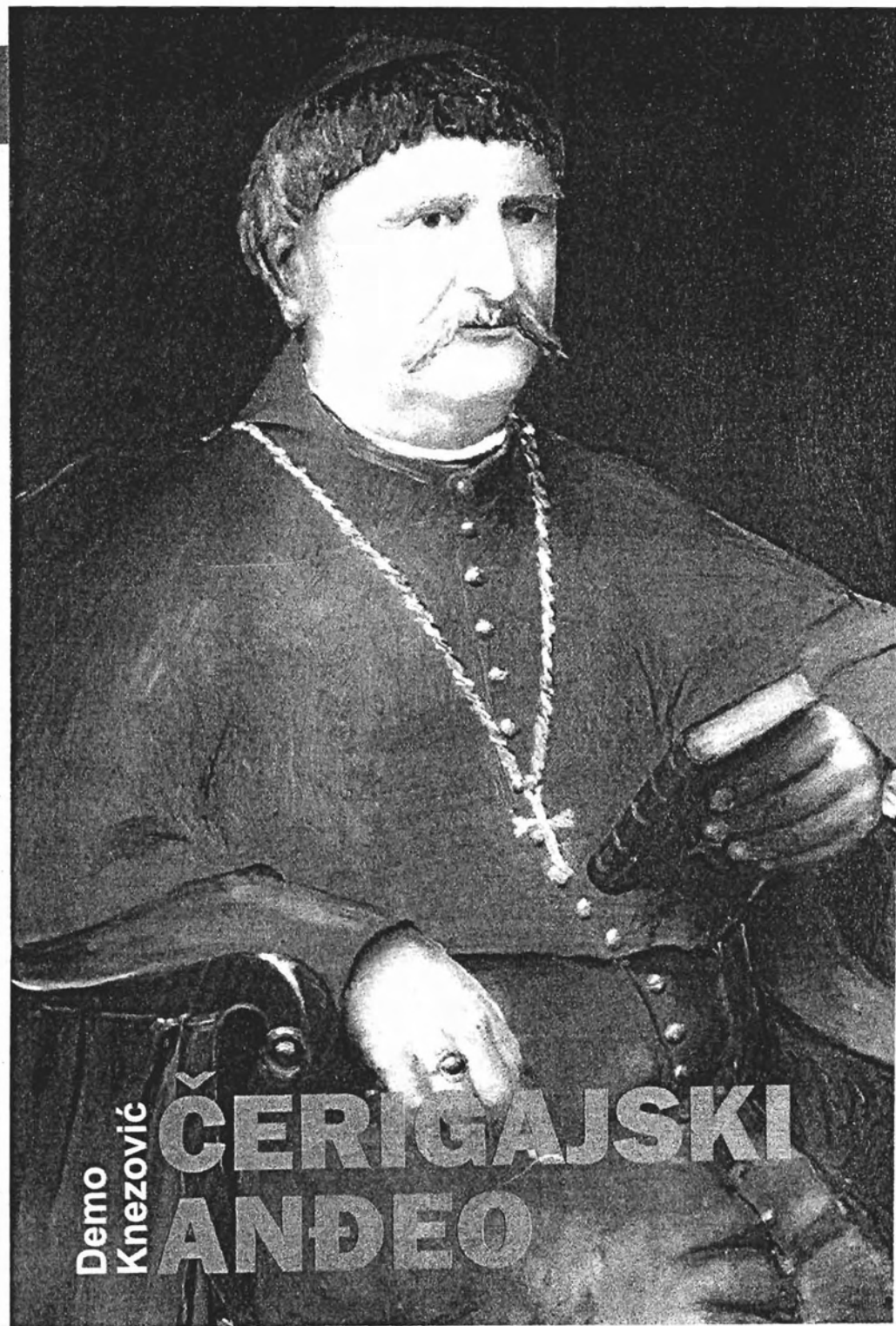
9 789958 921339

RECIPE

1

ČERIGAJSKI ANĐEO

Demo
Knezović

Demo
Knezović

ČERIGAJSKI
ANĐEO

Nakladnik
Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM
Franjevačka knjižnica Mostar

RECIPE

Knjiga 1.

Za nakladnika

Dr. fra Ivan Sesar, provincijal

Odgovorni urednik

Fra Ante Marić, knjižničar

Lektori:

Ddr. fra Serafin Hrkać

Dr. Pavao Knezović

Prijevod s latinskog:

Šime Demo, prof.

Recenzenti:

Dr. fra Bazilije S. Pandžić

Ddr. fra Serafin Hrkać

© Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM

Naslovnica:

biskup fra Andeo Kraljević

fra Mirko Ćosić, ulje na platnu, 1935., ulje/platno, 100 x 80 cm

Tisak:

Franjevačka tiskara

FRAM – ZIRAL, Mostar

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
27-789.32:929 Kraljević A.

DEMO, Šime

Čerigajski andeo / Šime Demo, Pavao Knezović. -

Mostar : Hercegovačka franjevačka provincija

Uznesenja BDM : Franjevačka knjižnica, 2007.

- 205

str. : faks. ; 21 cm

Tekst na hrv. i lat. jeziku. - Bibliografija: str.

190-192

ISBN 978-9958-9213-3-9

I. Knezović, Pavao

COBISS.BH-ID 16053766

ŠIME DEMO
PAVAO KNEZOVIĆ

ČERIGAJSKI
ANDEO

MOSTAR, 2007.

Predgovor

Neposredni povod rada na ovoj knjizi bila je želja fra Ante Marića da se prevede s latinskog prvi šematizam hercegovačkih franjevaca. Njegova se želja sretno poklopila s dvjestotom godišnjicom rođenja autora spomenutog šematizma fra Anđela Kraljevića. Budući da fra Anđelov značaj za opći kulturni i gospodarski razvitak Hercegovine daleko nadilazi važnost samog šematizma, odlučeno je da se učini i objavi veći izbor iz njegove pisane ostavštine. Nadamo se da će ovaj izbor pomoći budućim proučavanjima svekolike hercegovačke povijesti, koja će tek dati pravi uvid u goleme Kraljevićeve pothvate.

Knjiga je razdijeljena u dva dijela, od kojih prvi tvori rad o životu i djelima fra Anđelovim, a drugi dio izbor pod zajedničkim naslovom *Opuscula Kraljevichiana*. Potonji dio sačinjavaju: reprint i prijevod spomenutog šematizma, reprint i prijevod predgovora iz Kraljevićeve latinske gramatike, prijevod *Pregleda nevolja u Hercegovini* iz 1842. i izbor iz dokumenata objavljenih na latinskom u *Acta Franciscana Hercegovinae*.

Knjiga ne bi ugledala svjetlo dana da nije bilo velike pomoći prije svega fra Ante Marića, fra Ante Tomasa, fra Bazilija Pandžića, osoblja Franjevačke knjižnice u Mostaru, te stalnih poticaja tadašnjega provincijala fra Slavka Solde i tolikih drugih čije bi samo navođenje imena zahtijevalo mnogo više prostora od predviđenog za ovu svrhu.

Zagreb, 22. travnja 2007.

Šime Demo
Pavao Knezović

Anđeo Kraljević

Usprkos tome što u najnovijoj *Hrvatskoj općoj enciklopediji*¹ nije se našlo mjesta za fra Anđela Kraljevića što donekle korespondira i odzvanja kao novozavjetno „jer za njih nije bilo mjesta u svratištu“ (Lk 2,5), ipak je njegovo ime neizbrisivo u istinoljubivom srcu svakog Hercegovca jer je pravi spiritus movens modernizacije zapadne Hercegovine i začetnik brojnih plemenitih pothvata.

1. Predširokobriješki period

Kad se 1807. u gorovitom selu Čerigaj rodio Kraljević već je uvelike većim dijelom Europe žarilo i palilo čudovište s Korzike, a gorjelo je i u Carigradu, gdje je u pobuni janjičara glavu izgubio sam sultan Selim III. Imao je malo manje od četrnaest godina kad ga je najvjerojatnije stric fra Franjo Kraljević pod jesen 1821. doveo u kreševski franjevački samostan da ozbiljnije započne školovanje kojem su solidni temelji postavljeni u roditeljskom domu usmenom predajom, a oni pismeni najvjerojatnije u župničkoj kući. Upravo se tih decenija u Bosni Srebrenoj njegovala „težnja za svetošću i savršenošću“ redovničkog života.² Pa iako franjevci ni tada nisu bili razbaštinjeni stoljetnih turskih muka i zuluma, ipak tada „dani globa, progonstava, potvora i sto drugih muka počnu se pretvarati u dane pravednosti i jednakosti, prokušano se zlato stane iz vatre vaditi“ (Jelenić: 1912,18). U skladu s propisima reda i uzusima provincije 9. ožujka 1823. oblači redovnički habit i stupa u novicijat, a slijedeće godine položi redovničke zavjete. Budući da je bio vrlo nadaren, premda još mladić od 16 godina, bi poslan u Mađarsku na daljnje nauke. Tzv. hu-

¹ Usp. *Hrvatska enciklopedija* (ur. A. Kovačec), 6 Kn - Mak, Zagreb, 2004., 224.

² „Ovaj pokret započeo je još 1813., a razvijao se je polako.“ Jelenić: 1912, 18.

**NOVA PRIJATELJSKA RIJEČ
DRAGOM ODGOJITELJU**

(Predgovor u: *Latinsko-hrvatskoj gramatici*, Rim 1863.)

Nova prijateljska riječ dragom odgojitelju

Ako su te tvoji redovnički poglavari pozvali i izabrali za odgojitelja mladeži koja se sprema da pristupi ili se već odlučila za naš Serafinski red, treba da s pravom smatraš kako ti je ukazana izvanredna čast. Našao si se, naime, na vrlo prostranom polju promicanja velike hvale i stjecanja besmrtno slave. I zato imaš najbolju priliku steći zaslugu za Crkvu čiji si sin jer se prihvaćaš odgoja njezinih budućih pastira; za vjeru jer joj pripremaš borcu, za domovinu čiji si građanin jer obrazuješ njezin ures i diku, te za instituciju, čiji si član, jer odgajaš njezine mladice. No, ta dužnost iziskuje mnogo posla i truda, i znatno je teža negoli je većina ljudi navikla misliti. Nikome ne može biti nepoznato koliko su ljudi jako različiti po ćudi i naravi, te koliko su raznolika, pa i sasvim oprećna, nastojanja i sklonosti njihovih duša – zato dušu svakoga pojedinca valja upravljati i odgajati po drugaćijim pravilima i na drugaćiji način. I kolika bi oštroumnost bila dostatna da bi se to postiglo? Izlaziti na kraj s neotesanim dječacima, s njihovim budalastim, nezrelim i divljim ponašanjem, pa ih oblikovati u skladu s kršćanskim načelima i zakonima uljudbe – kolika bi strpljivost za to bila dostatna? I to zato što, kako kaže Kvintilijan: "Ima dječaka ravnodušnih i nehatnih ako ih neprestano ne opominješ, drugi pak ne podnose naređenja, neke zadržava strah, druge pak obeshrabruje; jedne sistematski i neprekidni rad izgrađuje, a drugi opet postižu najbolje rezultate u trenutcima oduševljenja. [...] Ovoga će trebati bodriti podgrijavanjem njegova častohleplja, njega će svi prijekori u srce dirati, njega će osjećaj časti naprijed tjerati i neću nikada imati bojazni da će se ovakav dječak odati lijenosti".¹ Odvažne dakle

¹ Kvintilijan, Marko Fabije: *Obrazovanje govornika* (s latinskog preveo Petar Pejčinović), 2. izdanje, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985., 59 (*Institutio oratoria*, 1.3.6-7). Kraljević je ispustio jednu rećenicu iz izvornika [nap. prev.].

valja bodriti, trome poticati, one koji griješe ispravljati, slabima pomagati, a neumjerene obuzdavati. Znati pak kada treba djelovati blago i pristupačno, kada poticati, a kada zauzdavati, kada pribjegavati pohvalama, a kada grdnjama – koliku umješnost i sposobnost samosvladavanja treba imati odgojitelj da tu ispuni zadatak? Koliki žar i ljubav prema toj službi mora on posjedovati? Stoga ćeš dobrohotno prihvatiti da ti, u svrhu kratkog prikaza sadržaja tvoga posla, iznesem nekoliko, da tako kažem, natuknica iz **pedagogije**,² u namjeri da ti ukažem na osobine kojima bi bilo poželjno da si obdaren, zatim prvenstveno što treba da naučiš svoje učenike, a naposljetku i kako da s njima napreduješ, ako želiš stvoriti željen plod obuke i odgoja, a učenike koji su ti povjereni učiniti sretnim i korisnim članovima društva. Ako li pak uočiš da ne posjeduješ te osobine, najbolje će za tvoju čast, slavu i mirnu savjest biti ako ponuđeni posao odbiješ ili ga se što prije odrekneš, te prigriješ neki drugi način života. Jer, ne može se zamisliti strašniji bič za instituciju, vjeru i društvo od nepodobnog, nemarnog i za službu nezainteresiranog odgojitelja, ili onoga koji tu istu službu obavlja površno i nevoljko. Taj je, naime, nepravedan prema učenicima, jer ih čini nesretnima i ostavlja

² *Poedagogia preslavnoga Mildea. Doctrina educationis* Glycerija Spanyolika. – to u bilješci donosi Kraljević. Glicér Spányik (Néver 22. 10. 1781.- Pešta 28. 11. 1850.) mađarski pijarist, čuveni odgojitelj i profesor povijesti. Poznatija su mu djela: *Compendium historiae regni Hungariae*, I-II (Pešta, 1816.-1840.), *Historia pragmatica regni Hungariae*, (Pešta, 1820-1844.), *Magyarország rövid históriája, a nemzet eredetől II. Lajos király idejéig* (Pešta, 1832, 1833, 1843), *Magyarország okonyomozó története*, (Budim, 1845.) i djelo koje Kraljević navodi: *Doctrina educationis quam compendio exhibet. Budaë, Typis Regiæ societatis universitatis Hungariae*, 1835. „Preslavni Milde“ je zapravo glasoviti austrijski teolog i pedagog Vincenz Eduard Milde (Brünn, 11. 5. 1777. – Wien, 14. 3. 1853.) koji je nakon studija filozofije, matematike i fizike u Olmucu predavao te predmete u Bečkom sjemeništu, a 1806. postao je prvi profesor pedagogije na Bečkom sveučilištu. Potom je 1826. imenovan biskupom u Leitmeritzu, a 1832. je postao bečki nadbiskup. Milde je najglasovitiji katolički pedagog 19. st., a najpoznatije je njegovo djelo: *Lerbuch der allgemeinen Erziehungskunde*, I-II., (Beč. 1811-1813.), doživjelo je više izdanja, a zadnje 1965. Kraljević se najvjerojatnije povodi za Spányikom koji u predgovoru kaže da je od pedagoga najbolji Milde koji je napisao „opus eximium ... tanti ingenii perspicacia ac solertia elucubratum, ut quisquis educator aut magister illud diligenter triverat ac in usum deduxerit“ (Spányik: 1835, X).

ih u sramotnoj tami neznanja; poguban je za Crkvu, jer joj podmeće nevaljale pastire; nezahvalan je prema svojim poglavarima, jer ih vara i jer njihovo povjerenje koje su mu pružili nije opravdao; nepravedan je prema svojoj struci, jer je opterećuje beskorisnim pojedincima.

1. Od osobina, kojima valja da si obdaren ako želiš ispravno, točno i časno obavljati dužnost koja ti je povjerena, na prvom je mjestu strah Božji – naime, za odgajanje pobožnih i čestitih ljudi od tebe se zahtijeva iskreni strah Božji, koji se očituje iz svake tvoje riječi, kretnje i čina. Ako imaš taj strah, uz dobrotu i čestitost koje iz njega proizlaze, učenici će te uvijek uočiti, koliko god puta budeš htio zapaliti njihova srca težnjom ka dobroti i poštenju. Tvoje će riječi, kojima nastojiš pobuditi pobožne osjećaje, ispravne težnje i ponašanje, pobijati tvoja djela, osim ako se sam s nepatvorenim strahom Božjim ne zadržiš u granicama vjere i kreposti.

2. Kako bi svoju dužnost, koliko god bila teška, izvršio s potrebnim žarom i poletna duha i s velikom korišću radi koje je i zamišljena, neka te nosi iskrena ljubav prema poslu i prema svim učenicima koji su ti povjereni, bez razlike. Znatna je, naime, važnost ljubavi i poštovanja i prema učenicima i prema službi. Najviše, naime, zanemarujemo one kojima nismo privrženi. A od silne je važnosti ljubav i poštovanje prema učenicima i prema dužnosti. Jer, ako sav napredak države proistječe iz vjerske posvećenosti, čestitih građana, njihova međusobna slaganja oko valjanog vođenja države, te bavljenja najboljim umijećima, onda ti potporniji zajedničke i svake pojedinačne sreće prvenstveno ovise o ispravnom odgoju mladeži – upravo oni koji odgajaju i obrazuju mladež u skladu s nadama Crkve i serafinskog reda obavljaju izrazito koristan i važan zadatak. Ako oni razmotre uzvišeno dostojanstvo i svrhu čovjekovu, osobito položaj dječice, koja još nisu okaljala krsnu halju nevinošću; ako si pred oči stave izvrstan primjer Božanskog Učitelja, koji je oko sebe tako rado okupljao nevinu dječicu; ako promisle o tome kako su ona plaćena cijenom Njegove Prenevine krvi, da su hram Boga živoga i stan Duha Svetoga, i da će predanost svakoga onoga koji se korisno potruđi oko njihova odgoja i uresa tamo, na savršenom mjestu, za koje smo stvoreni i kojem smo namijenjeni, dobiti najveću nagradu, – ako o

svemu tome promisle, ne može biti, a da u sebi ne stvore posebnu ljubav i prema svojem presvetom poslu i prema svojim učenicima, da time sasvim ne zadovolje vlastitu ugodu i k tome se dragovoljno ne odreknu vlastita spokoja, te ne budu poput roditelja privrženi svojoj djeci i potpuno se posvete dužnostima i brizi oko njihova spasenja.

3. Djeci prirodno usađena bojažljivost, osjetljiva čuvstva, polagani razvoj snaga, nepostojanost i mnogi drugi nedostaci, prisutni kod sviju te dobi, zahtijevaju mnogo obzirnosti, pravednosti i blagosti. Nestrpljiv, mrzovoljan i osoran odgojitelj sam sebi stvara neugodan, težak i mrzak posao, gubi nužnu bistrinu i razboritost duha i često se upušta u postupke iz kojih obično nastaje šteta ne samo za učenike, već i za njega samoga.

4. Istančana svijest, ako ju učitelj bude slijedio kao vođu, neće samo nastojati točno upoznati svoje dužnosti, već će uložiti sve snage da smogne potrebnu vještinu i razboritost kako bi te dužnosti u potpunosti i bez greške izvršio. Prema tome, vrlo često strogo pozovi sam sebe na odgovornost, tj. jesi li i kako si dobro izvršio svoju dužnost, i smatraj izgubljenim svaki dan u kojemu nisi ništa pridonio koristi i dobrobiti povjerenih ti učenika.

5. Odgojiteljeva je marljivost i revnost utoliko potrebna, jer od njegova brižljiva i besprijekorna načina života i predanosti u obavljanju poslova ovisi učenička radinost i ljubav prema redu, na koje ih pravovremeno valja privikavati – lako će, naime, u njima steći nasljedovatelje, bude li im on sam primjerom marljivosti, žara i postojanosti. Stoga, s pomnjom pazi na vrijeme namijenjeno uzgajanju i oblikovanju nježnih duša da bi što lakše i sigurnije proizveo željeni plod. Sve ono što namjeravaš iznijeti pred učenike prethodno pažljivo razmotri i pripremi, te proradi kroz osobne vježbe.

Cilj svakog odgoja i crkveno-redovničke pouke treba da bude ovaj: da čovjek kroz ustrajnu težnju ka kreposti iz dana u dan kroči sve bliže k svojem Stvoritelju, izvoru prave kreposti, i prešavši u stalnom nasljedovanju božanske kreposti i svetosti put ovoga života dođe u vječno jedinstvo s Njime i postane dionik najviše sreće. Seneka pak veli: "Krepost valja naučiti."³ Priroda ne daje krepost – umijeće je biti dobar. Stoga ćeš

³ Seneka Mladi, Lucije Anej: *Epistulae morales ad Lucilium* 123.16.

već na početku obavljanja svoje dužnosti nastojati uvjeriti učenike kako ljepotu i čast kreposti valja staviti ispred svakog drugog dobra. S druge strane, potruditi ćeš se živo im prikazati objašnjenjima i na primjerima, osobito biblijskima, strahotu, ružnoću i sramotu grijeha. A najjači će poticaj za izbjegavanje grijeha biti vjera u prisutnost Boga koji sve zna i sve vidi, svjedoka i suca najskrovitijih čina; vjera u to da je Bog onaj otac koji najbolje ljubi, najmilostiviji prema dobrima i najdarežljiviji u nagrađivanju kreposti; u to da On želi nagrađivati zato što je dobar, a da to može zato što je svemoguć. Zato Bog mrzi grijeh i kažnjava ga, jer to zahtijeva Njegova svetost i kršenje pravde. Isto tako, pokazat ćeš im da je Bog sveznajući, da vidi naše misli, istražuje naša srca i ispituje bubrege;⁴ zatim, da se ne vrijeđa najbolji i najveći Bog samo lošim djelima i sramotnim riječima, već i nečistim mislima, jer je On najčistiji duh; i naposljetku da je zabranjeno željeti sve ono što je grijeh učiniti. Poučit ćeš nadalje svoje učenike da prava sreća i duševni spokoj ne leže u ugledu podrijetla, količini bogatstva ili stupnjevima časti, već da se jedino nalaze u kreposti; zatim da najveći siromah koji njeguje krepost zavrjeđuje veće poštovanje od nevaljalog bogataša. I nećeš im zaboraviti objasniti bit i narav kreposti: to da se ona ne sastoji u nekim glasnim molitvama, osobito ne kad se mehanički recitiraju, niti u nekim izvanjskim djelima koja odaju privid unutarnje dobrote, te da netko može biti milosrdan, pun duha i smjeran, a opet loš u moralnom smislu. Pojedine su, naime, kvalitete kao fragmenti, a za nastanak cjeline potrebno ih je povezati i svakom dati pravo mjesto. Istinska krepost pretvara tu naklonost u opće dobro. Jer, onaj tko uvijek želi i djelom ostvaruje ono za što zna da je ispravno i časno – taj je moralno ispravan čovjek. Ne određuju, naime, čovjekovu moralnost samo vanjski čini, već ispravna želja. A uza sve to valja znati da ta volja mora biti učinkovita, a ne ona koja se sastoji od ispraznih želja. Što, naime, kome koriste nježna i tankočutna osjetila kojima u sebi može osjetiti što je ispravno i časno, a što neispravno i nečasno, pa žarko želi ispravno i časno, ali kad to valja provesti, ne želi maknuti prstom? Pobrinut ćeš se dakle da tvoji učenici djelom potvrđuju svoja moralna čuvstva. Nećeš propustiti ukazati svojim učenicima na

⁴ Usp. Jr 17,10.

to da svako veliko znanje koje nije u skladu s čestitim životom i časnim vladanjem, osobito kod crkvenog službenika i vjernika, nije ništa drugo nego nož u posjedu razbojnika ili mač u ruci luđaka;⁵ također, da su svi učeni ljudi bez kreposti slični onim filozofima koje Apostol u *Poslanici Rimljanima* 1,29 i dalje, ovako riše: "Puni svake nepravde, pakosti, [bludničenja], lakomosti, zloće; puni zavisti, ubojstva, svađe, prijevare, zlonamjernosti; došaptavači, klevetnici, mrzitelji Boga, drznici, oholice, preuzetnici, izmišljači zala, roditeljima neposlušni, nerazumni, nevjerni, beščutni, [bez saveza] i bez milosrđa."⁶

Najveću snagu navođenja na zlo imaju primjeri onih koji dolaze u dodir s učenicima, jer oni puno dublje ulaze u srce negoli sva moralna pravila i zapovijedi, te su kadri na različite načine oštetiti i pokvariti njihove moralne sposobnosti i osjećaje. Seneka, naime, veli u sedmom pismu: "Svatko ili preporuča, ili usađuje, ili prekriva neki grijeh."⁷ Stoga ih valja sklanjati od blizine i društva onih koji bi mogli na bilo koji način donijeti kakvu opasnost po njihovu neporočnost i nevinost. To su još davno čak i pogani spoznali i u djelo proveli: Solon je, naime, kako svjedoči povijest, svim bezbožnicima zabranio ulazak u vježbalište za mladiće. Atenski je zakon nalagao smrtnu kaznu za onoga tko bi onečistio to svetište, u kojemu su se uzgajale mladice budućih građana. Stari su Perzijanci zgrade u kojima su se odgajala djeca smještali daleko od tržnice, da se ne bi mladalačka srca, razmišljajući o zaradi ondje zaposlenih ljudi, okanila plemenitijih nastojanja. I budući da onaj tko želi tuđi značaj usmjeravati prema kreposti i čestitosti mora biti dobro odgojen, čestit i pošten, pazi i ti da ne bi pred učenicima koji su povjereni tvojoj brizi učinio ili rekao nešto što bi njihov značaj moglo dovesti u opasnost ili ga zaraziti. U svim svojim djelima i riječima valja da budeš krajnje oprezan, i da pred unutarnjim očima uvijek imaš Juvenalove ri-

⁵ Usp. Bar 6,14.

⁶ Rim 1,29-31 (*Jeruzalemska Biblija*, KS, Zagreb 1994.). Kraljevićev navod novoza-vjetnog teksta Vulgatinog izdanja (*Biblia Sacra iuxta Vulgatae exemplaria et correctoria Romana*) sadrži pojmove *fornicatione ... sine foedere...*, kojih suvremena izdanja nemaju, pa smo ih stavili u uglate zagrade.

⁷ Seneka Mlađi, Lucije Anej: *Epistulae morales ad Lucilium* 7.2. U izvorniku je "...aliquod nobis vitium...", a kod Kraljevića "...aliquod vitium..."

ječi: "Najveće poštovanje dugujemo djetetu"⁸ Jedna nepromišljena riječ ili neoprezan čin izaziva štetu koja se ne može popraviti ni dugotrajnim i mnogobrojnim pokušajima. Mraz, koji se nije mogao predvidjeti, u jednoj noći učini uzaludnim cjelogodišnji vrtlarev trud: tako se često u jednom trenutku uništi sve što je odgojitelj marljivo i kroz dugo vrijeme svojim trudom stvarao i učvršćivao.

Kad budeš svojim učenicima davao ona tumačenja koja će u njima probuditi ljubav prema knjigama, uživanje u njima i želju za njima – ali uvijek u svezi s krepošću – nemoj propustiti neprestano ih bodriti, pridobivati, poticati i oduševljavati, ukazujući im na ugodu, korist, izvrsnost i svakako nužnost tih znanja u zanimanju za koje se osposobljavaju. Pred učenicima se uvijek pojavljuj sa smirenim, blagim, pristupačnim, dobrohotnim i spokojnim izrazom lica, svjestan Kvintilijanova upozorenja: "[Iznad svega mora se čuvati] da dijete ne zamrzi nauku kad još nije u stanju ni da je zavoli i da se u svojim kasnijim godinama ne plaši gorčine koju je jedanput osjetilo."⁹ Nadalje, mrzovoljni učiteljevi postupci – strogo izraz lica, oštre i naprasite riječi, bezobzirna osornost, mrštenje čela, tvrdoglavo prisiljavanje i zahtijevanje da se napravi nešto što djeca još ne mogu napraviti, nezadovoljstvo postignutim, prijetnje i kazne za svaku pogrešku – guše u mladiću svaku živost, poletnost i dosjetljivost, osobito ako se škola djetetu u toj nježnoj dobi pokaže kao mjesto patnje, a učitelj kao strašni mučitelj, ako djeca svuda uokolo vide sprave za mučenje i ako ne čuju ništa osim prijetnji. Od toga djeca postaju malo-dušna, postaju glupa, tupoglava, podla, bojažljiva; gasi se u njima osjećaj za čast i dostojanstvo. Znam, doduše, kako izvore neznanja ili pak i najmanjeg napretka učenikâ valja najčešće tražiti na drugim mjestima – ipak, nema sumnje da često sami učitelji, ne poznavajući pravila didaktike i metodike i premalo svjesni važnosti svoje službe i brižljivosti potrebne da se ona valjano izvrši, izvrćući metode poučavanja i djelova-

⁸ Juvenal, Decim Junije: *Saturae* 14.15.

⁹ Kvintilijan, Marko Fabije: *Obrazovanje govornika* (s latinskog preveo Petar Pejčinović), 2. izdanje, Veselin Masleša, Sarajevo 1985, 46 (*Institutio oratoria* 1.1.20). U izvorniku je "...amaritudinem semel perceptam...", a kod Kraljevića "...amaritudine semel percepta..."

nja, postavljaju pred učenike najveće prepreke, koje ih onemogućuju da napreduju. Dosada, koja se javlja kod mnogih mladića; neposlušnost, s kojom se odnose prema svakoj disciplini; odbojnost prema nekim školskim predmetima – sve je to najčešće posljedica učiteljeva zastrašujućeg, mrzovoljnog i tromog načina rada, zatim suhoparnog, apstraktnog i nejasnog načina izlaganja gradiva, ili pak nekih drugih uzroka koje učitelj može i mora ukloniti.

Mogao bi se steći dojam da je nekim učiteljima naloženo da u svojim učenicima utru svaku poletnost i da ih odvrte i od sebe i od predmeta koje im predaju, premda ništa ne treba željeti više od toga da učenici budu krajnje naklonjeni i učitelju i onom gradivu koje im on predaje, jer se samo tada može pojaviti nada u ustrajnu marljivost i željeni napredak. Drugu, ne manje pogubnu grešku, čine oni učitelji koji brzo skaču s jednoga područja na drugo i ne ostavljaju učenicima vremena da ono što im je izloženo prorade i dobro usade u pamćenje. Doista, plod poučavanja ne nalazi se u količini i brzini ispredavanja, već u tome koliko je jasno i čvrsto učenik gradivo usvojio: njemu je osobito u prvim godinama potrebno više vremena da što god shvati jasno i potpuno. Često se valja kroz duže vrijeme zadržavati na jednoj te istoj stvari ili je više puta ponavljati, da ne bi, jer je ostala nejasna, brzo iščezla iz sjećanja. Zato već Kvintilijan govoraše: "... učitelju, ako više cijeni korist nego taštu i ispraznu slavu, mora biti prva briga kada radi s još nerazvijenim dušama, da odmah ne opterećuje nježne mozgove svojih učenika zadacima koji su iznad njihovih umnih snaga, nego da dobro obuzda svoju energiju i da se spusti na razinu intelektualnih mogućnosti svojih slušalaca. Jer kao što posude s uskim otvorom ne primaju tekućinu ako se odjedanput previše u njih ulije, a lako se napune ako se tekućina u maloj količini postupno kap po kap sipa, tako isto treba vrlo pažljivo paziti i na sposobnosti primanja i upijanja dječjih umova."¹⁰

¹⁰ Kvintilijan, Marko Fabije: *Obrazovanje govornika* (s latinskog preveo Petar Pejčinović), 2. izdanje, Veselin Masleša, Sarajevo 1985, 57 (*Institutio oratoria* 1.2.27-28). U izvorniku je "*ad intellectum audientium...*", a kod Kraljevića "...*ad intellectum discipulorum...*". U izvorniku je "*videndum est*", a kod Kraljevića "...*videndum*".

Prebrzo poučavanje obično se javlja zajedno s jednom drugom, jednako štetnom pogreškom: sa zanemarivanjem nekih činjenica koje su neophodne za ispravno razumijevanje onih koje slijede. Iz toga se širi ova šteta za učenika: budući da nema prethodne spoznaje ili spretnosti stečene kroz prethodne manje vježbe, ne shvaća ostatak gradiva, i nikako ne može napredovati u većim i težim vježbama. Osnove koje se učitelju možda čine nebitnima, učeniku su vrlo važne: on će odmah utoliko brže i kvalitetnije napredovati, ukoliko ih potpunije i točnije usvoji i u njima se izvježba. Ne treba dakle izostavljati ili prolaziti nemarno ništa što je nužno za razumijevanje drugih, glavnih dijelova gradiva ili za razvoj učenikovih vještina.

Međutim, kakvi god bili odgoj i poučavanje, oni ne mogu stvoriti nove sposobnosti, već samo bolje uzgojiti i usavršiti ono što je priroda dala. Zato, ako primijetiš da je neki učenik i uza svu marljivost tako tromoga uma, da se ne nazire nikakva nada u budući razvoj intelektualnih sposobnosti, na vrijeme mu savjetuj da se okani učenja i da izuči zanat ili umijeće za kojim po prirodi teži.

Nije dovoljno poznavati metodu poučavanja, već je uz to potrebno znati i način na koji je učenike moguće zadržati u granicama čestitosti i pristojnosti – malo je njih, naime, tako sretno da ispravno djeluju vođeni samo ljubavlju prema kreposti. Mnogi, doista, zbog slabosti razuma često ne uočavaju iskvarenost osjeta i djela u vlastitu srcu, ne predviđaju ono što iz njih proizlazi, ili pak ne mare za ono čega su svjesni. Katkad je većina toliko iskvarena, da ne prihvaćaju nikakve plemenitije poticaje ili lijekove, nego im treba trenutani pritisak, koji brzo polučuje učinak. U tim i sličnim slučajevima učitelju pri ruci moraju biti druga sredstva, pomoću kojih će moći ići protiv volje učenika i suprotstavljati se snazi njihovih osjeta, sve dok učenik ne postane jači od drugih podstreka. Ta su sredstva prijetnje i kazne.

Što se tiče prijetnji, one su, pravilno usmjerene, bez sumnje prikladne za brigu oko srca sklonoga grijehu. Ali:

1. Nikada ne valja prijetiti ako to nije nužno: stalne, naime, pretjerane i neobuzdane prijetnje ne donose ništa osim raskalašenosti i drskosti, te preziranje prijetnji i onoga koji prijeti, ili pak ropski strah, lukavost i prijetvornost.

2. Nikada ne valja prijetiti onime što nećeš moći ili htjeti provesti: učenik, naime, neće ozbiljno shvaćati prijetnje, čim primijeti da ti nisi uvjeren u svoju prijetnju i da drugi ne smiju dopustiti da je provedeš u djelo.

3. Valja prilagoditi prijetnju učenikovoju osobnosti, težini prijestupa i opasnosti da dođe do zla; inače ćeš uzalud prosuti lijek.

4. Neka učenik bude blizu i neka razumije da će se ono čime se zaprijetilo sigurno dogoditi.

5. Budi uvijek sebi dosljedan: nemoj ništa nalagati bez prethodna promišljanja, i da ne bi morao biti prisiljen povući nalog; nemoj nalagati ništa osim onoga što je nužno – tako nećeš morati ublažavati naloge.

Ne postiši poslušnost molbama, umiljavanjem, darovima, lukavošću ili prepiranjem, a kršenje svojih naloga nemoj nikada ostaviti bez opomene.

Budući da postoje učenici krute šije, tako tvrdoglavi i bezobrazni, i toliko ogrezli u zloću, da ih nikakve opomene i nikakve prijetnje ne mogu popraviti – mudraci odavno znaju da na takve mušičavce valja primijeniti i kazne. Ipak, kad se odlučiš na njih, valja se držati sljedećih naputaka, kako ne bi učinio nešto zbog čega ćeš se pokajati:

1. Uvjet koji se zahtijeva od onoga koji kažnjava jest pravednost. Nepravedno je za jednu te istu stvar učenika koji ti je manje drag kazniti, a onoga koji ti je draži ostaviti nekažnjenim.

2. Kada kažnjavanjem pokazuješ svoju moć, budi dosljedan: nemoj ponesen srdžbom danas kažnjavati nešto što si jučer opraštao.

3. Nikada nemoj kažnjavati ako nisi sasvim siguran u krivnju: ako ne možeš u nju biti siguran, bolje je krivcu oprostiti negoli nevinoga kazniti.

4. Kad primjenjuješ kaznu, pazi da te ne obuzme bijes ili kakav drugi afekt, imajući na umu onu izreku mudrog odgojitelja: "Istukao bih te, dječace, da nisam ljut."¹¹

5. Kazne primjenjuj nakon zrela promišljanja, s muževnom razbotošću, a riječima, nastupom, izrazom lica pa i stavom cijeloga tijela

¹¹ Seneka navodi da je Sokrat rekao robu: "Caederem te, nisi irascarer – Udario bih te da nisam srdit!" Usp. Seneka Mlađi, Lucije Anej: *O srdžbi* (*De ira* 1.15.3). Kraljević navodi: "Percuterem te, puer, nisi irascarer".

pokaži da taj nemili čin vršiš samo zato što te je na to natjerala nužda i dužnost.

6. Ne dopusti da te molbe, plač i odupiranje djeteta, a još manje preklinjanje drugih, odvrti od primjenjivanja kazne za koju si utvrdio da je nužna.

7. Neka krivac zaista osjeti kaznu – inače te neće poštovati, već ćete i ti i kazna biti predmetom rugla.

Nakon što si ga kaznio, ne smiješ više dijete obasipati stalnim grdnjama i prijekorima za ono što je učinilo. Ne smije se drugima pričati što se dogodilo, a pogotovo se kažnjenik ne smije izopćiti i ismijavati. Pripazi također da ne bi okolo prepričavao učenikove pogreške koje su samo tebi poznate, da se ne ponašaš prema njemu bezobrazno, da mu ne daješ pogrdne nadimke, da ga ne izlažeš prijeziru drugih – to će, naime, kažnjenika povrijediti, učiniti ga podmuklim i pokvarenim, te ga odvući u očaj. I Kvintilijan upozorava da se valja čuvati toga da ozbiljnost ne prijeđe u zlovolju, a ljubaznost postane neumjerena, jer ono prvo stvara mržnju, a ovo drugo prijezir.¹²

Međutim, sve to nije dostatno za potpuno poznavanje učenikove čudi: potrebno je povrh toga domišljato i oštromno zagledati u njihova srca i promatrati njihove pojedinačne sklonosti i težnje. A to promatranje valja provoditi tako da učenik ne primijeti da ga se promatra. Uvijek je opasno pokušavati upoznati učenikovu čud pomoću tajnih uhoda i lukavih zamki – ako, naime, primijeti da mu se namještaju zamke, ne stat će u njemu svake naklonosti i povjerenja prema odgojitelju, postat će prijetvoran i nijednom čovjeku više neće vjerovati. A sami uhode, koje je u tu ulogu postavio odgojitelj, u svome će srcu začeti stanovito prostaštvo. Nadalje, kad donosiš presude najbržijskije izbjegavaj svaku pristranost, osobnu mržnju, kao i ostale neprikladne strasti. Ako primijetiš da je koji učenik sklon nekim određenim grijesima (npr. bijesu,

¹² Kraljević navodi Kvintilijanove riječi iako ih ne označava navodnicima. U Pejčinovićeju prijevodu glase: "... ali neka se ne bi iz strogosti porodila mržnja, a iz familijarnosti prijezir". Kvintilijan, Marko Fabije: *Obrazovanje govornika* (s latinskog preveo Petar Pejčinović), 2. izdanje, Veselin Masleša, Sarajevo 1985, str. 124 (*Institutio oratoria* 2.2.5).

pijanstvu, bestidnosti), nemoj propustiti obavijestiti o tome nadređene – ako nije odrezano na vrijeme ono što je valjalo odrezati, kasnije ćeš žaliti, ali uzalud. Na leđima bi ti ležalo potpuno neoprostivo bezboštvo, kad bi učenike okaljane i obuzete tim grijesima podmetnuo Redu – kamo sreće da nam tužno iskustvo nije pokazalo da se to vrlo često i događalo! Ovdje se ne radi o nečemu privatnom, već o Bogu, o Crkvi, o Svetom redu, i naposljetku o tvojoj duši. Neka doista za tebe vrijedi ona prastara i poznata izreka: "Qui est causa causae etiam est causa causati".¹³ Jednako je, naime, opasno lišiti društvo, Crkvu i Red prikladnog i korisnog člana, kao i natovariti im nedostojnog i opasnog.

Sve ovo izvršiti – to je trud, to je posao, to je slava i vrlina valjanoga učitelja. A ako pred očima budeš imao veličinu nagrada koje će sigurno slijediti tvoj trud, strpljivost i marljivost, neće te nikada moći dokonost spriječiti niti nastojanje oko vlastite ugode odvratiti niti težina i opseg posla usporiti u potpunom izvršavanju naloženoga ti zadatka. Nagrade pak koje te čekaju nisu one koje obično zamišlja i očekuje prosti svijet i uskogrudne sitne duše, već su vječne i besmrtno: to je mjesto u lijepim uspomenu učenika, najčišće zadovoljstvo koje će te uvijek preplavljivati zbog dobro obavljena posla, najslade prisjećanje da si učinio nešto što je Bogu drago, a Crkvi korisno – odgojio za Red spremne i valjane redovnike.¹⁴

Da bi, pak, poletno prionuo na posao, podsjećam te na poznati teološki nauk: da nam se svako dobro djelo pripisuje u zaslugu to više, što smo više napora morali podnijeti da ga izvršimo, i što je čistija bila namjera s kojom smo ga izvršili. Čak i kad naše tijelo bude već dugo mrtvo i pretvoreno u prah, sjeme koje smo posijali rađat će cvijećem slave i, može se reći, besmrtnim i najobilnijim plodovima. Tolika je, naime, međusobna povezanost svih zbivanja, da se ono što učinimo obično rasprši

¹³ "Tko je uzrok uzroku, on je i uzrok posljedice uzroka".

¹⁴ Spanyk, str. 1-188. [Na 188. st. započinje 23. odjeljak 3. članka 2. sekcije knjige, a nosi naslov: „*Singularem vigilantiam et curam postulat perniciosissimus stimulus sexus*,” str. 188-195 i time se završava taj članak. Njemu prethodi odjeljak: „*Poenarum usus in certis casibus necessarius est, quarum effectus inde pendet; quando, quae poenae et quomodo adhibeantur*.” Čitava knjiga ima 251. stranicu.

na sve strane i onda preko posljedica, koje je pojedini čin izazvao, postaje takoreći trajno. Ni pravednik ni bezbožnik, kad ode s ovoga svijeta, ne umire čitav, već njegova djela kao kakvo živo sjeme uvijek iznova prelaze u sve brojnije plodove.¹⁵

¹⁵ Stapf, str. 372-380. [Joseph Ambrosius Stapf (15. 8. 1785. – 19. 1. 1844.) glasoviti austrijski katolički teolog i profesor moralne teologije, a njegovo glavno djelo *Theologia moralis*, I-IV., (Oeniponti, 1827-1831) dugo vremena je bio službeni udžbenik moralke svih teoloških fakulteta i učilišta u Austriji. Kraljević se poziva na 2. svezak gdje Stapf piše o djelotvornosti sakramenta euharistije.